

УДК 94(497.7)"9"

КРУНИСУВАЊЕТО НА САМУИЛ ЗА ЦАР И МИТОТ ЗА ЦАРОТ ЕВНУХ

Стојко Стојков

доцент д-р во универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Abstract:

Subject of this article is the chronology and the way Samuil has been crowned and the impact of that fact on the terminology of the contemporary sources about the rebels and the state. There have been observed the different theories and their reasoning. Subject of discussion are the theories about the rule of the eunuch Roman and the interpretation of The Samuil Inscription and certain contradictions in the sources concerning the subject /question. The standing theory is that Samuil has been crowned between 986 and 989 after the Veliki Preslav has been taken and the assassination of Aron.

Keywords: Komitopuls, Tzardom, Crowning, Roman, Chronology

Целта на оваа статија не е да дава дефинитивни решенија по прашања кои долго се дискутирани во науката и кои сè уште немаат конечно решение. Идејата е да се аргументира можна хипотеза, од позиција која досега била слабо или воопшто не била застапена во науката. Состојбата во изворите е таква што не дозволува конечни и цврсти заклучоци. Според тоа, целта е не да се затвори туку да се збогати дискусијата.

Во науката доминира мислењето дека на одредена етапа Самуил ја зел титулата цар на Бугарите. Целата полемика поврзана со тоа, која на еден или друг начин се обидува да му даде етничка димензија на овој факт е беспредметна и е родена од современите состојби, туѓа на оние во X век. Доволно е да се посочи дека самата титула цар (василевс, император) ја содржи во себе идејата за надетничност и за целосна или делумна универзалност.¹ Затоа и сите аспекти на овој спор овде ќе бидат игнорирани.

¹ Види Paul Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier, A Political Study of the Northern Balkans, 900 – 1204*, Cambridge, 2004, 61, кој точно посочува дека „The practice of claiming the title emperor of the Bulgarians, therefore, had no ethnic significance.“ Јасно е дека земањето на царската титула не може да има етничка

Во науката се застапени различни мислења за времето и начинот на крунисување на Самуил за цар. Резимирано, основните позиции се следните:

1. Сите комитопули биле цареви од почетокот на востанието (976 г.), а смртта на поголемите браќа го прави Самуил единствен цар;² оваа идеја не води сметка за идејното и политичкото значење на царската титула и не прави разлика меѓу владетел и император.

2. Самуил е крунисан за цар од папата,³ при што се претпоставуваат два можни периода – околу 980 г. или меѓу 997 – 1000, но и двата се неприфатливи, како и самата теорија за добивање царска круна од папата.⁴

димензија по принцип, а во конкретниот случај тоа е уште поочигледно бидејќи за цареви на Бугарите се крунисуваат и луѓе кои најмалку по мајка се Ерменци, а според Асохиг такви се целосно За дискусијата за етничката припадност на комитопулитите види: Stephenson P., *The Legend of Basil the Bulgar-Slayer*, Cambridge, 2003, 30, и глава 8, Catherine Holmes, *Basil II and the governance of Empire (976–1025)*, New York 2005, 17, б. 2, Vladimir R. Petkovic, *Une Hypothèse sur le Car Samuel*, Paris, 1919, 13 – 25.

² Schlumberger G., *L'Épopée byzantine à la fin du Xe siècle*, Paris 1925, 600, 601, 606 – во 980 г.; Анастасиевиќ Д. Н., Хипотеза о „западној“ Бугарској, *Гласник скопског научног друштва*, књ. III, Скопље 1927, 7, Runciman Steven, *A History of the First Bulgarian Empire*, London 1930, 219, според кого Самуил во 980 г., ако не и порано, ја имал титулата цар.

³ Schlumberger, *L'Épopée*, 615, е на мислење дека слично како Симеон и Петар (?), и Самуил добил круна од папата. Според Runciman, *A history...*, 226 и б. 2., Самуил имал добиено потврда на империската титула од папата Benedict VII, за време на конфликтот меѓу Отон II и Византија во 981/982 г. Златарски, Западната бугарска држава до провзгласувањето на Самуила за царь, ч. 2, *Македонски преглед* (понатаму МП), 1926, кн. 2, 33, 34, е на мислење дека царската круна на Самуил е потврдена и санкционирана од Рим, С. Антолјак, Самуиловата држава, *Средновековна Македонија*, т. 1, Скопје 1985, 433–437, мисли дека Самуил не можел да добие круна од друго место освен од Рим, бидејќи бугарската круна се наоѓала во Византија со која тој бил во војна; бидејќи прифаќа дека самото крунисување станало меѓу 996 и 1000 г., го идентификува папата со Гргур V (996 – 999 г.). Толкувањето на Антолјак се базира на изедначувањето на круна со титула – физичката круна на Петар не му била потребна на Самуил за да се прогласи за цар. Слично со Антолјак мисли и Панов Б., Самуиловото царство, *Средновековна Македонија*, т. 3, Скопје 1985, 48, Истиот, *Македонија низ историјата*, Скопје 1999, 79.

⁴ Навистина во 981 – 982 г. односите меѓу Византија и Германската Империја биле лоши, но во тоа време изгледа се живи некои од поголемите браќа на Самуил (види понатаму). Но 997–1000 г. е сосема несоодветно време зашто тогаш односите меѓу Византија, германскиот император и папата се добри. Самата идеја за титула од папата во основа е непопуларна во науката – се базира на тенденциозни информации во кореспонденцијата меѓу Калојан и Инокентиј III, настанати по повеќе од два века, кои имаат конкретна корисна цел – да се добие императорска круна за Калојан (но впечатливо – во тоа не се успева, добива само кралска!). Доволно е да се потсетиме дека според истата кореспонденција и Петар ја добил царската круна од папата за да сфатиме колку е веродостојна информацијата за Самуил. Византиските автори исто

3. Доста позастапено е мислењето според кое прогласувањето на Самуил за цар се случило во последните години на X в. (обично во 997 г.).⁵ Најчесто за таквото датирање, кое е базирано единствено врз вестите на Јахија, како причина се наведува смртта на Роман, синот на царот Петар, претпоставен бугарски цар, чиј наследник би бил Самуил.⁶ Не сите автори кои се искажале за такво датирање прифатиле дека причината за „задоцнетото“ прогласување на Самуил за цар било царување на Роман.⁷

4. Доста поретко е застапувана предложената теза од Прокиќ, според која крунисувањето се случило по 986 г. и по освојувањето на Преслав од страна на Самуил.⁸

така не би премолчале еден толку провокативен, од нивна гледна точка, акт (како што го немаат премолчено крунисувањето на Карло Велики, самопрогласувањето на Симеон и сл.) и дури само нивното молчење (а и на сите други современи извори!) е доволно за да не се прифати таквата можност сериозно. Постоенето патријаршија во Самуиловото Царство (Острогорски, *Историја на Византија*, Скопје 1992, 361 Obolensky D., *Byzantium and the Slavs*, New York 1994, 62) го прави барањето круна од папата сосема непотребно.

⁵ Златарски, *История на българската държава през средните векове*, т. 1, ч. 2, София 1994, 703, 704, Антољак, *Самуиловата...*, 433-434, Литаврин Геннадий, *Формирование и развитие болгарского раннефеодального государства (конец VII — начало XI в.)*, *Раннефеодальные государства на Балканах, VI-XII вв.*, Москва „Наука“ 1985 АНСССР, 179, *Историја на македонскиот народ*, Скопје, 1988, 40, Пириватрић, Срђан, *Самуилова држава, Обим и карактер*, Београд 1997, 146., Антољак, *Историја на македонскиот народ*, Скопје 2000, 372, Obolensky, *Byzantium ...*, 62, Stephenson, *Byzantium's ...*, 61, Fine John, *The Early Medieval Balkans, A Critical Survey from the sixth to the Late Twelfth Century*, Michigan, 2008, 195. Истата шема ја следи и Мутафчиев, но датира во 994 г. Мутафчиев П., *История на българския народ*, София 1992, 230, Каждан (*The Oxford dictionary of Byzantium*, v. I, ed. Kazhdan A., New York Oxford 1991, v. III, 1838). Иречек Константин, *История на българите*, София 1999, 197.

⁶ За различните мислења во науката дали Роман бил цар види Ферлуга, *Византијски извори за историју народа Југославије* (понатаму ВИИНЈ), т. I, САНУ, Византолошки институт кн. 3, Београд, 1955, 74, 75, бл. 9; Пириватрић, *Самуилова...*, 147 б. 47.

⁷ Како причина е посочувана зголемувањето на територијата до 997 г. (Fine, *The Early*, 195, Панов, *Самуиловото...*, 48, Истиот, *Македонија...*, 79), меѓутоа, големото проширување се случило десетина години порано, а во 997 г. среќата се има свртено веќе против Самуил. Рансиман (*A history...*, 230, 231) појавата на информацијата за 997 г. ја објаснува со тоа што тогаш е убиен Арон, кого Јахија го измешал со Роман, а Самуил тогаш станал единствен и неспорен цар.

⁸ За жал, делото на Прокиќ ми беше недостапно, цитирам според Ферлуга, *ВИИНЈ* 3, 81, б. 25. Не докрај изјаснето до таквото датирање изгледа се приближуваат: Shepard Jonathan, *Byzantium expanding, 944 – 1025, New Cambridge medieval history*, т. III, New York 2006, 597; Васильевски В. Г., *Русско-византијските отрџивки*, II, *Къ истории 976 – 986 годовъ* (изъ Ал-Мекина и Иоанна Геометра), *Журналъ министерства народного просвещения* (понатаму ЖМНП), CLXXXIV, март

Често се среќаваат и комбинации и варијации на горните тези.⁹

Сепак, видлива е доминацијата на тезата за крунисувањето на Самуил околу 997 г. Тоа е и разбирливо – таа е единствената што се потпира на конкретен и до времето близок изворен податок – оној кај Јахија. Силата и слабоста на неговата информација е во тоа што нема други. Затоа обично дискусијата се сведува до тоа дали треба да му се верува на Јахија или не.¹⁰ А причини за недоверба има доволно: неговата информација не само што нема потврда во други блиски до времето извори¹¹ туку е и во непомирлива противречност со информациите кај Скилица. Последниот, макар што не дава свој одговор на прашањето за крунисувањето, нуди верзија што целосно ја исклучува онаа на Јахија.

Макар многумина да ја прифаќаат хронологијата на Јахија, сепак кај повеќето од нив (а и во науката генерално) доминира сфаќањето дека Роман не можел да биде цар.¹² Непремостлива пречка пред можноста Роман да бил

1876, Санкт Петербург, 122, не се знае кога Самуил бил прогласен за цар, но пак како да прифаќа дека тоа станало пред 989 г. (171, 172); Holmes, Basil II..., 48, не се изјаснува директно, но кога зборува за поразот на Самуил кај Сперхеј го нарекува цар Самуил.

⁹ На пример, Благоев ги комбинира Јахија со Скилица, давајќи ѝ предност на Скиличината хронологија, но прифаќајќи ја верзијата на Јахија – така Роман е цар до 1002 – 1003 г., кога е фатен и одведен во Константинопол, а Самуил се прогласил за цар потоа. Благоев Н.П., Критически погледъ върху известията на Иоан Скилица за произхода на царь Самуиловата държава, *МП* г. 1, 1926, кн 4, 36, 38, Истиот, Поражение и пленяване на царь Романа, *МП*, г. 3, кн 3, 11, 14. Obolensky, *Byzantium...*, 62, смета дека уште од 987 г. Самуил е единствен владетел, а во 997 или 998 г. се прогласил за цар. Дека Самуил бил цар од 997 г. прифаќаат и издавачите на Скилица (Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, CFHB, series Berolinensis, v. V, rec. Thurn Ioannes, Berolini, 1973, 546). Претпазлив, Ферлуга, *ВИИИИ* 3, 81 смета дека времето на крунисувањето останува во областа на нагаѓањата.

¹⁰ Меѓу авторите кои изразуваат сериозни резерви во однос на информациите на Јахија (а и на Асохиг) за Балканот: Schlumberger, *L'E'pope'e...*, 650 б. 3; Runciman, *A History...*, 221, 231, Острогорски, *Историја* ..., 360 б. 177, Holmes, *Basil II* ..., 48, 49, Ферлуга, *ВИИИИ* 3, 81, б. 25, Whittow, *The Making of Byzantium*, 600 – 1025, 1996, Los Angelis, 387.

¹¹ Благоев, *Поражение* ..., 14. За неоснованото барање потврда кај Асохиг види понатаму.

¹² Повеќето автори се придржуваат кон мислењето на Runciman, *A History...*, 221, 230, 238: Василевски, *Русско-византијски* ..., II, 122, Анастасиевиќ, *Хипотеза*, 7, Антолјак, *Самуиловата*..., 408, 410-413. Истиот, *Историја*, 361, Литаврин, *Формирование*, 179, Лероа – Молинген А., Синовите на Петар Бугарски и комитопулите, *Илјада години од востанието на комитопулите и создавањето на Самуиловата држава (понатаму 1000 години)*, ИНИ, Скопје 1971, 69, 70. Острогорски, *Историја*, 360, Obolensky, *Byzantium* ..., 229, 240 б.39, Панов, *Самуиловото*..., 48, Истиот, *Македонија*..., 77, Божилов И., *Българите във Византијската империя*, София 1995, 350.

цар претставува фактот што тој бил евнух.¹³ Веќе е забележано дека Јахија не му дава титула цар на претпоставениот „Роман“, туку поскоро го смета за владетел, давајќи му иста титула како на други владетели кои не биле цареви.¹⁴ Но тој, како евнух, воопшто не можел да биде ни владетел.¹⁵ И навистина, не само што ниеден византиски автор него не го нарекува цар или владетел¹⁶ туку Скилица го посочува како поданик на Самуил.¹⁷

¹³ Schlumberger, L'Épopée ..., 648, 651, Runciman, *A history...*, 221: „Секогаш било кардинален принцип евнух да не седи на тронот“, it was unheard of that a eunuch should reign, така што Роман не претставувал пречка за Самуил и овој го зел на служба. Острогорски, *Историја* ..., 360, Пириватрић, Самоиловата..., 147, евнух не може да биде цар, зашто царот треба да биде земен одраз на совршениот небески архетип.

¹⁴ Пириватрић, Самоиловата..., 144, кај Јахија е наречен со иста титула како претпоставениот Роман така и рускиот владетел Свјатослав; и кај Асохиг употребениот поим не значи задолжително „цар“.

¹⁵ Освен што во христијанската екумена таков случај не е познат, заслужува да се обрне внимание на недоброто мислење што постоело во бугарската држава за евнусите (Антолјак, *Самуиловата...*, 409, кој се повикува на одговорите на папата Никола до Борис), а за односот спрема нарушеноста на некој дел од телесните функции кај владетелот, карактеристично е дека ослепувањето на ханот Диценг довело до негово симнување од власт и убивање(Бешевлиев, Първобългарите бит и култура, Софија 1981, 69). Евнухот е неквалификуван за владетелска позиција и затоа што не може да обезбеди наследници на власта.

¹⁶ Роман би требало да биде цар од 978 г. кога, претпоставено, избегал од Византија (Ферлуга, *ВИИИИ* 3, 71 – 74, б. 19), до неговото враќање во Византија (991 или 1004 г.), т.е. 13 до 25 години и сепак никој византиски автор не го забележува тоа не само како факт туку и не се одбележува некакво негово учество во управувањето со државата, освен единствениот случај одбележан кај Михаил Деволски, кој го додава Роман во расказот на Скилица за битката кај Трајановата Порта на трето место после Самуил и Арон, и тоа на начин од кој се гледа дека тој не им е рамен („Самуил и Арон со Роман“, Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, 331, 39.). Истиот меѓутоа, никаде повеќе не го додава, напротив, тој на повеќе места ќе го коригира Скилица, кога последниот го употребува името Роман за Гаврил Радомир.

¹⁷ Искажано е сомневање во науката дали Роман, управникот на Скопје, и Роман, синот на Петар, се исто лице (види Златарски, *Западната* ..., ч. 2, 20 – 21, Антолјак, *Самуиловата* ..., 410 - 413). Бошкоски Милан, *Скопје и Скопската област од VI до крајот на XIV в.*, ИНИ, Скопје 2009 г., 108, 114, 118, 119, зазема различни позиции по тоа прашање. Види ја критиката кај Благоев, *Поражение* ..., 13-14. Дека станува збор за исто лице е јасно од тоа што е посочен како Петров син и Борисов брат и од тоа што добил титула препозит каква што добиваат само евнусите (види Kathryn Ringrose, *The perfect servant: eunuchs and the social construction of gender in Byzantium*, Chicago, 2003, 168 и кај Tr. John Wortley, Skylitzes John, *A synopsis of Byzantine History 811 – 1057*, Cambridge, 2000, 329 б. 161, Божилов., *Българите...*, 350). Во врска со тоа е и и неправедното обвинувањепротив Скилица дека заборавил да си го исполни ветувањето да раскаже за враќањето на Роман во Византија (Антолјак, *Самуиловата*, 408). Расказот за предавањето на Скопје претставува исполнување на оваа најава на

Но ако Роман не бил ни цар ни владетел, датирањето на крунисувањето на Самуил во последните години на X в. ја губи својата единствена основа. Заземањето хибриден став при што приказната на Јахија се отфрла, меѓутоа, на неа базираната хронологија се прифаќа, принципно е неправилно.

Но сепак мислењето дека Роман бил цар заслужува да се разгледа повнимателно не само заради неговата раширеност во науката туку и затоа што евентуалниот владетелски статус на Роман исклучува ист таков на Самуил додека првиот бил жив.

Евнух да не може да биде цар било правило, но дали во овој случај не се среќаваме со исклучок од правилото? Таквата можност изгледа премногу неверојатна поради молчењето на византиските автори за кои прогласувањето за цар на еден евнух би претставувало скандалозен и уникатен акт на сквернавење на царската власт и идеја од страна не едни апостати.¹⁸ Тоа не може да се споредува со односот на византиските автори спрема царската титула на Самуил, зашто при сето колебање или избегнување, таа на еден или друг начин е забележана, а нивната резервираност е објаснива.¹⁹ Но, ќе се обидам да покажам дека ниту кај Јахија

Скилица. Дека станува збор за исто лице прифаќаат: Runciman, *A history...*, 238, Стојанов – Вълканов К., Борбата на Самуила со Византија, *МП* 1926 г. кн. 3, 130, Благоев, Критически ..., 36, Истиот, Поражение ..., 6, Истиот, Българският..., 30, 44, Иречек, Историја..., 200, Острогорски, Историја на Византија, с. 360, б. 177, Stephenson, *Byzantium's* ..., 59..

¹⁸ На прашањето зошто византиските автори не зборуваат ништо за царската титула на Роман се обидел да најде објаснување Благоев. Според него, причината е или во неинформираноста на Скилица (?) или затоа што го сметал бугарскиот царски институт за укинат во 972 г. или, имено, затоа што Роман бил кастриран (Благоев Н.П., Критически ..., 36; Истиот, Българският царь Роман, ч. 1 *МП* г. 6, 1930, кн. 3, 28). Меѓутоа таквите аргументи не претставуваат одговор, тие не објаснуваат зошто Скилица го претставува како поданик на Самуил.

¹⁹ На пример, Скилица не го нарекува Самуил цар, но зборува за царски дворци во Охрид, а автори како Псел и Ана Комнина го нарекуваат василевс. Причината за резервираноста сепак не е соосема јасна – непризнавањето на Самуиловата титула не е доволно објаснување, зашто во таков случај можеле да го наречат тирани и узурпатор (како што, всушност, и прави Кекавмен, *ВИИИЈ* 3, 189, види и б. 8). Непризнавањето на титулата на Симеон не им пречело на византиските автори да го коментираат нејзиното присвојување од бугарскиот владетел. Единствено логично објаснување што можам да го најдам е деликатноста на темата во средината и во втората половина на XI в., кога низа истакнати аристократи (меѓу кои две царици) во Византија биле во роднинска врска со комитопулите, чии потомци се измешале со некои од најугледните фамилии во тоа време, како Комнини, Дука, Кондостефани, Фока, Аваланди (види за тоа Божилов., *Българите...*, 74, 75, 236 – 253, *The Oxford dictionary...*, I, 1). Да им се негира титулата василевс на предците на толку влијателни луѓе, според тоа, не било разумно, а да се признае таа отворено – неприфатливо. Забележлива е врската со комитопулите на некои од авторите што ја признаваат царската титула – како Ана Комнина и нејзиниот сопруг Никифор Вриениј, а пак

ниту кај Асохиг нема податоци за некој цар евнух, ниту за владетел со име Роман, макар што во таква смисла обично се толкуваат нивните вести.

Својот расказ Јахија го започнува од времето непосредно пред битката кај Трајановата Порта, со бегството на двајцата бугарски принцови. Тој знае за четворица владетели во државата на комитопулите: 1. „Цар Самуил“,²⁰ 2. „Син на Самуил“,²¹ 3. „комитопул, роб на Самуил“ (го наследил Самуиловиот син),²² 4. „Арон“, кој го убива „комитопулот Самуилови роб“ и се јавува како последен владетел пред падот на царството.²³ Името Роман не фигурира никаде, а името на Самуил – кај тројца.

Така наброените цареви претставуваат очигледен проблем – како и да ги идентификуваме овие ликови, во секоја варијанта има недостиг од или вишок на цареви. Притоа, нивната идентификација е прилично комплициран проблем. Со поголема сигурност се идентификува само последниот – Арон, кој го убива комитопулот и се јавува како последен владетел –, тоа би требало да е Јован Владислав, измешан со својот татко (по името), но и со Гаврил Радомир (убиен е по една година владеење). Кои се другите?

Псел бил пријател со Алусијан. Спореди за тоа кај: Пириватрић, *Самуилова...*, 137, 138. Види за позицијата на различните византиски автори кај Антољак, *Самуиловата*, 362-365

²⁰ Розен В. Р., *Император Василий Болгаробойца. Извлечения из летописи Яхьи Антиохийского*. Санкт Петербург, 1883, 20, 21 „Самуил, царот на Бугарите“, *Histoire De Yahya-ibn-saud D'antioche*, ed. et traduite en Francais par I. Kratchkovsky et A. Vasiliev, Fascicule II, *Patrologia Orientalis*, vol 23, Paris 1932, 418

²¹ Yahya, 418. *Император...*, 20, 21, „И употребиле итрина двата сина на Самуил, царот на Бугарите, кои Јоан Цимисхиј ги зел и ги држел заклучени во дворецот, и избегале ... (следува опис на убиството на поголемиот и примањето на помалиот, С.С.)... И го одвеле тие него и потоа го направиле свој цар.“

²² Yahya, 418, 431, 446, 461, *Император...*, 21, 28, 35, 43, „И имало кај него роб познат по името комитопул и дејствувал овој заедно со него и се собрале кај него Бугарите и војувале против земјата на Грците“. ... По смртта на Склир на 6 март 991 г., „Ги дочекал Василиј Бугарите и ги натерал во бегство и го заробил нивниот цар и го вратил во темницата од која имал избегано. И се спасил Комитопулот, началникот на неговата војска, и управувал и владеел со бугарската држава“. Во 997 г. Василиј го прагил Никифор Уран „И се судрил тој со Комитопулот, нивниот водач и ги победил..., но се случило, што царот на Бугарите, кој се наоѓал заклучен кај царот во Константинопол, умрел. И дошла смртта негова до неговиот роб Комитопулот, водачот на Бугарите. И се прогласил тој тогаш себеси за цар.“

²³ *Император...*, 58, 59, „И во 407 г. (10 јуни 1016 – 29 мај 1017 г.) еден од водачите на Бугарите, по име Арон, го нападнал нивниот цар Комитопулот, Самуиловиот роб и го убил и завладеал со државата на Бугарите. И Арон бил од оние на чии предци им припаѓала предност во царувањето над нив.... И останал цар тој една година и бил по својот ред убиен ... И тргнал тогаш царот против Бугарија во Шевал 408 г. (20 февруари — 20 Март 1018 г.) и излегле да го пречекаат сите тамошни водачи и биле исто така воведени жената на царот на Бугарите Арон, , и неговите деца“.

„Царот Самуил“ може да се идентификува со Самуил – името на главниот водач и клучна фигура во оваа држава не би требало да биде лесно погрешено од еден современик. Од друга страна, меѓутоа, тој е посочен како татко на двајцата бугарски принцови избегани од Константинопол, што го изедначува со царот Петар. На тоа сугерира и околноста што овој „Самуил“ е даден како претходник на настаните и во нив не зема активно учество понатаму, па дури и не се споменува како жив.

Самуиловиот син. Ако тргнеме од името, секако тоа е Гаврил Радомир, кој и навистина бил цар. За „синот Самуилов“ не е посочено дека бил евнух!²⁴ Меѓутоа, од друга страна, тој е еден од избеганите принцови од Константинопол и подоцна е вратен во Византија, што насочува кон Петровиот син Роман. Авторите кои сметаат дека Роман бил цар акцентираат, имено, на овој момент.

Комитопулот робот Самуилов. Од една страна, наспроти името, се идентификува како царот Самуил²⁵ – затоа што владеел, според Јахија, меѓу 991 и 1015 г. На тоа сугерира и именувањето „комитопул“. Ако се прифати идентификацијата *Самуил = Петар*, тогаш лесно се доаѓа до *раб Самуилов = раб Петров*, што се совпаѓа со положбата што ја имале комитопулите како поданици во државата на царот Петар. Таквата идентификација, меѓутоа, ни најмалку не е непроблематична. Според верзијата на Јахија, овој комитопул е убиен од Арон = Јован Владислав, а тоа него го идентификува со Гаврил Радомир, а не со Самуил.

Акцентирањето на еден дел од податоците кај Јахија (како што обично се прави) би значело занемарување на друг дел и на практика – нагудување на вестите на Јахија кон нашите интерпретации. Меѓутоа, и таквиот приод си има своја причина – вестите на Јахија, такви какви што се, со сите свои елементи, се напосто невозможни. Навистина, доколку инсистираме да ги третираме ликовите на владетелите кај Јахија како монолитни, неговата верзија има потреба од сериозна операција пред да може да се употреби. Но, од друга страна, како да се заобиколува очигледното и најпросто решение, а имено дека се во прашање композитни ликови, дека во секој еден од овие владетели се испреплетени две или дури три личности.²⁶ „Царот Самуил“ е истовремено и Петар и Самуил, „Синот Самуилов“ – Роман и Радомир,

²⁴ Runciman, *A History...*, 221, б. 1.

²⁵ Златарски, *Западната...*, ч. 1, 21.

²⁶ Овој момент не останал сосема незабележан. Така уште Schlumberger, *L'Épopée...*, 650, б. 3, тврди дека кај Јахија на Роман му се припишува, всушност, улогата на самиот Самуил. И Рансман е на мислење дека Јахија го меша во повеќето случаи со Самуил, а во случајот со смртта во 997 г. го меша Роман со Арон (Runciman, *A history...*, 221, 230, 231). Според Благоев, *Критически ...*, 45. измешани се Арон со Јован Владислав. Карактеристично е што, обидувајќи се да ги услогласи верзиите на Јахија и Скилица, и самиот Антолјак прибегнал кон раздвојување на ликот на „Самуиловиот син“ (= Роман) – претпоставувајќи дека постоеле двајца Романовци, синови на Петар (Антолјак, *Самуиловата...*, 410-413).

„комитопулот“ – Самуил и Радомир, а „Арон“ – Јован Владислав, Арон и Радомир. Јахија напосто слеал во едно две различни фамилии: семејството на царот Петар со она на комитопулите, а причините и начинот на којшто дошло до тоа не е тешко да се насетат: различните етапи и места на создавање на неговата историја²⁷ и хаосот во имињата на основните актери во државата на комитопулите, кој лесно се воочува и кај византиските автори.

Поврзувањето на Роман и Гаврил Радомир изгледа имало особено голема улога. Да се изедначат овие двајца било особено лесно бидејќи и самиот Гаврил често бил именуван Роман,²⁸ така што Роман (Радомир) цар *Самуиловиот син* и Роман царевиот син (на Петар) било тешко да не бидат измешани. Зошто, меѓутоа, Јахија воопшто не го употребува името Роман, може само да се претпоставува; можеби хаосот од комбинациите на Роман Симеон и Гаврил Роман Радомир го поттикнал да се ограничи на побезбедното: „Самуилов син“. Откако двајцата Романи станале еден, тоа е направено и со нивните татковци, па царот Петар се слеал со Самуил. Двајцата царски синови се искомбинирани понатаму така што од едниот (Гаврил Радомир) е земен фактот дека бил цар, заедно со фамилијарните врски (син Самуилов), а од другиот (Роман) – бегството и враќањето во Византија, како и хронолошките рамки. Откако владеењето на „Самуиловиот син“ е преместено меѓу 978 – 991, празнината што се отвора до 1015 г. е пополнета со ликот на „комитопулот“, односно – Самуил, за кој не е заборавено да се каже дека учествувал во власта и претходно. Ова спојување но и раздвојување на личностите се случува и со настаните – на пример кај

²⁷ Јахија имал веќе спремено прва верзија на својата историја во Александрија до 1007 г., веројатно црпејќи од црковните извори преку својот роднина Александрискиот патријарх Евтихиј, а во 1014/5 г., кога се преселил во Антиохија, нашол нови извори и ја преработил својата историја, а ја препработувал и подоцна сè до 1066 г. Златарски, *Западната...*, ч. 1, 14, б. 2 ; Благоев, *Българскиятъ...*, 17.

²⁸ Скилица го нарекува Гаврил Радомир повеќе пати и во различни варијанти Роман (Радомир Роман, Гаврил Роман, Роман Гаврил, само Роман (при Сперхеј, и како предок на Петар ДелјанДелјан), Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, 329, 91, 342, 44, 349, 46, 47, 352, 22, 409, 93, 94. Во сите такви случаи Михаил Деволски поправа – Роман на Радомир. Благоев неосновано претпоставува дека всушност Скилица го измешал Радомир со Роман и дека во случаите кога го употребува името Роман тоа се однесува на Петровиот син (Благоев, *Критически ...*, 37; *Истиот, Българскиятъ...*, 29), а кога не употребува Роман е во прашање Гаврил Радмор. Скилица, меѓутоа, повеќе пати посочува дека овој Роман е син на Самуил и го употребува името Роман како име за Гаврил Радомир, сè до неговата смрт во 1015 г., многу после заробувањето на Роман. За Скилица Роман е име што во овој период основано се асоциира со Гаврил Радомир и за да не стане грешка кога го спомнува Петровиот син, тој специјално тоа го потцртува. Така е и при бегството на Роман од Византија, така е и при неговото враќање (Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, 328, 63–65, 346, 66, 67). Според тоа, не е во право ни Антолијак, *Самуиловата...*, 410, 411, кога тврди дека Скилица не го разликува точно Роман од Гаврил Радомир.

Јахија се јавуваат две (наместо една кај Скилица) четригодишни војни опишани со многу слични зборови, но со хронологија различна од онаа кај Скилица,²⁹ а пак смртта на Самуил во 1014 г. останува незабележана.

Се разбира, напишаното до овде, макар и логично, останува хипотетичко. Јасно е, меѓутоа, дека тврдењето според кое евнухот Роман бил владетел не му припаѓа на Јахија (главните идентификациони маркери: името и фактот што бил евнух ги нема), туку претставува современа интерпретација на неговите доволно збркани комбинации, преку фаворизирање на едни моменти и маргинализирање на други. Информациите кај Јахија, според тоа, не можат да служат како аргумент по прашањето за тоа дали Роман бил владетел, ниту за хронологијата и подредбата на владетелите.

Друг современ извор, Степан Таронски – Асохиг, често се користи како потврда на мислењето дека Роман бил цар. Тоа се прави преку толкувањето на името Ку(р)т не како име, а како збор за евнух (кут).³⁰ Ова толкување, меѓутоа, и самото има потреба од докажување пред да може да се користи како доказ. Ништо во текстот не потврдува дека владетелот Курт бил евнух.³¹ Нема причина поради која Курт да не може да биде име. Од една страна, станува збор за добро познато (пра)бугарско име со значење волк што го наоѓаме во Именикот на бугарските канови, каде со него е наречен Кубрат;³² така што е можно да претставува второ име на некој бугарски владетел

²⁹ На ова сомнително повторување кај Јахија (Yahya, 431, 461, 462) обраќаат внимание Благоев, Поражение..., 11, 12. и Holmes, *Basil II...*, 49, 71. Од друга страна, Wortley смета дека не Јахија, туку Скилица ги измешал двете експедиции на Василиј – онаа во 990 и онаа во 1001 (Skylitzes John, *A synopsis*, 321 б. 112. Слично мисли и Пириватрић, Самоиловата..., 100, 146 б. 44.

³⁰ Gelzer H., Burckhardt A., *Des Stephanos von Taron Armenische Geschichte*, Leipzig, 1907, 186, 15. Тоа е главна причина за идентификацијата на Курт со Роман и е доста популарен обид за усогласување на веризите на Асохиг и на Јахија. Види Златарски, *Западната...*, ч. 1, 23, 24 б. 1, Благоев, *Критически...*, 36, Лероа – Молинген, *Синовите...*, 67, б. 28, Антољак, *Самуиловата...*, 407, 409, Stephenson, *The Legend...*, 14. Пириватрић, *Самоиловата...*, 175, б. 3, исто така смета дека според Асохиг Роман бил евнух. Всушност, полесно е да се услогласи Асохиг со Скилица отколку со Јахија, со кого тоа практично е невозможно (на пример Јахија не знае ништо за двајца или повеќе браќа што ја држат истовремено власта).

³¹ Емин во коментарот кон својот превод на Асохик одбележува дека „Јас би бил готов да видам во зборот курт не лично име, ами именка со значење скопен, ако не беше погорецитираното место кај Самуил (Анијски, б. СС), од кого дознаваме дека Кут (читај Курт), а тоа е Алосијан, имал жена и деца, кои биле одведени од императорот Василиј по убиството на татко им (*Всеобщая историја Степаноса Таронскаго – писателя XI столетія – Асохика по прозванію*, пр. и ком. Еминим Н., Москва 1864, 175, б. 3).

³² Мудрак О., Заметки о языке и культуре дунайских болгар, *Orientalia et Classica. Труды Института восточных культур и античности*, № 6. Москва, 2005, 89, Антољак, *Самуиловата...*, 410, б. 457, посочува управител со тоа име во времето на кнез Борис. Moravcsik G., *Byzantinoturcica*, II, Berlin 1983, 169.

согласно со широко распространетата практика на носење две и повеќе имиња. Од друга страна, напосто, може да биде згрешено лично име.³³

Сами по себе вестите на Асохиг не само што не потврдуваат дека Роман бил цар туку тоа многу категорично го негираат. За Асохиг, двајцата браќа комсааги биле доведни од царот Василиј во Македонија, но поминале кај бугарскиот цар Курт и со време добиле високи должности, а откако Курт бил фатен од Василиј, тие завладеале со целата негова држава. Клучни се, според тоа, прашањата кога тие му служеле на Курт, кога последниот е фатен и кога комсаагите завладеале со „бугарската земја“? Одговорот на овие прашања во текстот е многу јасен – сето тоа се случило пред битката кај Трајанова Порта, непосредно пред неа двајцата браќа комсааги се прикажани како владетели/цареви.³⁴ Според тоа, Василиј претходно го имал фатено бугарскиот цар Курт и комитопулите претходно завладеале со неговата земја, што значи дека не може да станува збор за Роман, туку по сè изгледа е во прашање заробениот во 972 г. цар Борис,³⁵ кој е можно да носел како свое дополнително име она на основачот на бугарската држава (Курт = Кубрат), слично како брат му, кој го зел она на Симеон. Времето кога комсаагите му биле служители на Курт, според тоа, може да се лоцира пред 972 г. (што е и принципиелно можно), а времето кога тие, „завладувајќи со целата бугарска земја, започнале жестока војна против грчкиот император“ – меѓу 972 и 986 г., Василиј бил крунисан за совладетел уште додека бил жив татко му Роман II (959 – 963 г.) и номинално бил василевс во периодот 963 – 976, а Никифор II и Цимискиј биле негови совладетели³⁶ и според тоа заробувањето на царот Борис II навистина се случило во времето кога Василиј бил василевс. Дека под Курт не се подразбира Роман, се гледа и од тоа што Асохиг не спомнува ништо ниту за цар по име Роман, ниту за фаќање на бугарски цар, ниту пак за некој друг владетел по битката кај Трајановата Порта, макар што историјата на Асохиг опфаќа период до 1003 г., (односно до времето кога, како според Скилица така и според Јахија, Роман е вратен назад во Византија). Сите воени акции на Василиј при оваа битка и оние потоа се насочени, според Аохиг, против „земјата на Бугарите“ и против „Бугарите“. Владетелот воопшто не се споменува, така што останува како основно посочувањето дека „Комсаагите,

³³ Во некои ракописи вториот брат е наречен Мануел (*Всеобщая история ...*, 175, б. 2).

³⁴ Митрополитот е убиен од нив во улога на цареви: „царевите бугарски го изгореле...“, тоа било направено од двајца браќа, наречени комсааги“ (Des Stephanos, 186, *Всеобщая история...*, 174-176).

³⁵ На тоа алудира и тврдењето на Самуил Анијски, според кој, царот Курт имал деца, само што тој фаќањето го датира во 995 г. *Всеобщая история ...*, 175, б. 3).

³⁶ Васильевски, Русско-византијски..., 119. Навистина за Асохиг царувањето на Василиј започнало во 976 г., (*Всеобщая История...*, 133), меѓутоа, овде станува збор за информации од различни извори (едниот се однесува на официјално земање на власта, а другиот на информации за ерменското потекло од Дерџан на комитопулите), така што хронологијата во нив не мора да била иста.

завладувајќи со целата бугарска земја, започнале жестока војна против грчкиот император, за што ќе раскажеме во свое време“.³⁷ Асохиг понатаму раскажува за битката кај Трајановата Порта, за борбите за Бер (991 г.), за заробувањето на Ашот (пред 997 г.) и сл. од што следува дека за него борбите меѓу 986 – 1003 г. се водени од комитопулите (или барем од едниот што тој го посочува по име – Самуил) и во нив никаков друг цар, никаков Роман не се споменува. Според тоа, овој Курт не може да се идентификува ниту со „синот Самуилов“ кај Јахија, ниту со Роман на Скилица. Притоа, Асохиг е многу поблизок до Скилица, само е пократок и целосно го игнорирал Роман.

Информацијата за фаќање и затворање на бугарскиот цар во 90-те години на X в., според тоа, е изум на Јахија, од каде поминал кај други подоцнежни источни автори. Асохиг не знае за ништо такво ниту, пак, византиските или западните автори. Неубедливи остануваат и обидите да се најде потврда за владеењето на Роман во подоцнежните извори.³⁸ Теоријата за Роман како цар евнух претставува современа конструкција, базирана на еднострана, а понекогаш и тенденциозна интерпретација на Јахија и на Асохиг.

За разлика од несигурните толкувања на матните вести на Јахија и на Асохиг, верзијата на Скилица е сосема конкретна и детаљна. Целиот пасус кој се јавува како вовед во расказот за походот на Василиј кон Сердика е посветен на тоа да објасни како и зошто луѓе од невладетелска фамилија станале водачи на „Бугарија“. За Борис и за Роман се раскажува само за да се објасни зошто на чело не биле луѓе од бугарската династија,³⁹ туку синови на комес: дел од припадниците на династијата биле умрени, а од преостанатите

³⁷ Des Stephanos, 186, 17, 18, *Всеобщая Историја ...*, 173, 174.

³⁸ Понекогаш се цитира Виргинската повелба на Константин Тих (Стојанов – Вълканов, Борбата..., 119, Благоев, Критически..., 34, 35), во која како основач на манастирот е посочен „светиот цар Роман“ (*Грамоти на българските царе*, Димитрова А., Райкова М., София, 2005, 31, 6-8, 10-12, Иванов, Џордан, *Български старини от Македонија*, София 1970, 581) но оваа вест е неупотреблива, бидејќи не може да се разбере кој Роман е во прашање – царевите не се дадени во хронолшки ред, јасно е само дека тоа не е Роман Диоген, зашто тој е спомнат посебно веднаш по Роман, но сосема е можно тоа да бил василевсот Роман Аргир, како што претпоставува Илински (Ильинский, Г.А. *Грамоты болгарских царей*, Москва, 1911, 108.) Исто така, неубедливо е цитирањето на Видението на Исаја (Благоев, Критически..., 34) – легенда во која царот Роман се јавува временски подоцна од комитопулите и нивните наследници (Иванов Џордан, *Богомилски книги и легенди*, 1970, 286, 287). Малку корисни се и имениците на бугарските цареви зашто тие ги вклучуваат меѓу бугарските цареви и такви како зетскиот крал Јован Владимир, митски фигури како Пленимир и анахрони како Шишман и Асен (Пириватрић..., *Самоилова...*, 145).

³⁹ Не случајно расказот за нив и нивното бегство започнува со зборовите: „Затоа што од роднините на Петар едни беа умрени...“, Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, 328, 63-65, и тој е поставен меѓу соопштението за востанието водено од четворицата браќа и описот како од четворицата браќа власта останала во рацете на само едниот. Skylitzes John, *A synopsis*, 312.

двајца Роман бил евнух, а Борис загинал, бегалки кон востаниците. Бегството е опишано, имено, за да се посочи згаснувањето на династијата,⁴⁰ а за истата цел е посочено дека Роман бил евнух. Веднаш потоа се објаснува како Самуил останал сам од браќата и се претворил во „монарх“. А последново многу јасно посочува во чии раце се наоѓала власта, според Скилица. Освен тоа, тој е многу јасен и за статусот на Роман – поданик на Самуил.

Ако Роман не бил пречка за прогласувањето на Самуил за цар, неговите браќа секако биле. Самуил не можел да се прогласи за цар додека тие се живи, особено кога, според редот со кој двапати браќата се дадени кај Скилица, изгледа тој бил најмалиот. Бидејќи е очигледно дека Давид и Моисеј⁴¹ загинале рано, тогаш сè се сведува на прашањето кога бил убиен Арон.

Прилично тешко може да се прифати толкувањето според кое Арон бил убиен уште во 976 г.⁴² – поскоро тоа е засновано на неразбирањето на начинот на кој вестите ги компонирал Скилица⁴³ и влегува во конфликт со други извори. Конкретните тврдења кај Асохиг, Адемар и Псел за тоа дека двајца владееле со востаниците укажуваат на тоа дека Арон останал жив подолг период.⁴⁴ Клучна и решавачка е информацијата на Михаил Деволски дека Арон бил присутен во битката кај Трајановата Порта.⁴⁵ Тоа е поддржано и од еден од прочиттите на Битолската плоча.⁴⁶

⁴⁰ Holmes, *Basil II...*, 169.

⁴¹ Има мислења дека Мојсеј загинал подоцна: Благоев, *Критически...*, 43 (989 – 995), Лероа – Молинген, *Синовите...*, 67, (слично на Адонц – 986 г.), Whittow, *The Making...*, 369 (до 986 г. Самуил имал преживевани браќа).

⁴² За 976 г. или малку потоа се определиле меѓу другите: Schlumberger, *L'Épopée...*, 600, 601, 605, 606, Ферлуга, *ВИИИЈ* 3, 78, 79, б. 24, Антолјак, *Самуиловата...*, 361, 362, Ангелов Димитър, *Византия, Политическа историја*, Софија, 1994, 180, 181, Панов, *Самуиловото...*, 48, Истиот, *Македонија...*, 77, Ациевски Коста, *Пелагоонија во средниот век*, Скопје, 1994, 36 (зборува за 38-годишно владеење на Самуил), Литаврин, *Формирование...*, 178, 179.

⁴³ Holmes, *Basil II...*, 489. Пириватрић, *Самуилова...*, 80, 81.

⁴⁴ Современници како Асохиг и Адемар (*Всеобщая Историја ...*, 147, 186, *Ademari Historiarum libri III, Monumenta Germanica Historiae*, SS, v. IV, ed. G. Pertz, Hannoverae, 1841, p. 131, 6-12). Според Адемар, Василиј војувал 15 г. со кралевите Самуил и Арон. Псел исто тврди дека Арон царувал, *ВИИИЈ* 3, 221.

⁴⁵ „Самуил и Арон со Роман“, додека кај Скилица е само Самуил (*Scylitzae, Synopsis Historiarum*, 331, 39). Мислењето дека „Арон“ е Јован Владислав (Антолјак, *Самуиловата...*, 377 и др.) е неубедливо. Михаил Деволски никогаш не го именува Јован Владислав Арон. За тоа дека во оваа битка присуствувал Арон се согласуваат: Runciman, *A History...*, 224, Stephenson, *The Legend...*, 15, Лероа – Молинген, *Синовите...*, 69, Благоев, *Българскиятъ царъ Роман*, ч. 2, МП г. 6, 1930, кн 4, с. 25, кој меѓутоа целосно го свртел подредувањето на имињата, ставајќи го на прво наместо на последно место Роман.

⁴⁶ Заимов Ѓордан, Битолски надпис на Иван Владислав самодържец български, БАН, Софија 1970, 33, 34, 155 (дел е од несигурните реконструкции на текстот, кои

Врската меѓу убиството на Арон и желбата да се приграби целата власт е директно посочена од Скилица – тоа е едно од двете објаснувања дадени за неговото убиство. Веднаш по убиството, Скилица кажува дека Самуил станал монарх (едновласник), а имајќи предвид колку внимателно Скилица одбегнува да го нарече Самуил цар, тоа може да сугерира дека тој тогаш ја приграбил и царската власт.

Па така, иако е непознато кога, сепак, веројатно не долго⁴⁷ по битката кај Трајановата Порта (17 август 986 г.), Арон бил убиен и за Самуил се расчистил патот кон престолот.

Како друга појдовна точка за времето на прогласување на Самуил за цар во науката често се зема Самуиловиот натпис од 992/993 г.⁴⁸ во кој тој се именува себеси „Самуил раб Божиј“.⁴⁹ Ако бил веќе цар, зошто не е посочена неговата титула? Таквото размислување, макар навидум силно, содржи меѓутоа во себе сериозна логичка слабост.⁵⁰ Никој во овој натпис не е

треба да се гледаат со голема внимателност, cf. Stephenson, *Basil...*, 30, b. 69). Дека Арон е жив во 986 г. прифаќаат Runciman, *A History...*, 218, 230, 231, Златарски, *Западната...*, 10, 11, 16, с. 17, 23, 24, б. 1, Благоев, *Критически...*, 47, Истиот, Царувал ли е Арон, 20, Whittow, *The Making...*, 369, Лероа – Молинген, *Синовите...*, 67, Obolensky, *Byzantium...*, 62, Holmes, *Basil II...*, 491, за смрт во 987 или 988 г. се определуваат Shepard, *Byzantium...*, 596, 597, Kazhdan, *The Oxford dictionary...*, 2, 1141. За различните мислења за смртта на Арон види и кај Бошкоски, *Скопје...*, 112, б. 359.

⁴⁷ Повеќето извори го знаат како владетел само Самуил, што значи дека Арон не учествувал долго во власта. Деволски не додава ништо повеќе за Арон после битката кај Трајановата Порта, макар што Скилица повеќе пати зборува за Самуил – можеби е согласен со начинот на кој е претставен понатаму материјалот, а имено со Самуил како персонификација на државата. Постојат различни мислења за датумот на загинавање на Арон меѓу научниците што прифаќаат дека Арон бил присутен кај Трајановата Порта: Runciman, *A History...*, 230, 231, вер. по 997 г., Благоев се колеба меѓу 1002 и 1005 г. (*Критически...*, 47 – 1002, *Царувал ли е...*, 25 – околу 1005 г.), Златарски, *Западната...*, ч. 2, 9 (14 јуни 987 г.), Мутафчиев, *История...*, 227, 229 (986 – 989 г.), Stephenson, *The Legend...*, 15 (13 јуни 987 или 988 г.), Obolensky, *Byzantium...*, 62 (987 г.).

⁴⁸ Натписот е објавен од Успенский О. И., Надпись царя Самуила, *Извѣстия Русскаго археологическаго института въ Константинополѣ*, (понатаму ИРАИК) IV, выпускъ 1, Софія 1988, 2, 3, Флоринский Т. Д., Нѣсколько замѣчаній о надписи царя Самуила, ИРАИК, IV, выпускъ 1, Софія 1988, 6,7, Павлович Миливое, Надгробната плоча најдена во село Герман кај Преспа, текстоглошка идентификација, *1000 години*, 73-91.

⁴⁹ Златарски, *Западната...*, ч. 2, с. 31, Истиот, *История...*, 70, 701. Пириватрић, *Самоиловата...*, 148, дури ја нарекува сигурен *terminus post quem* за хронологијата на Самуиловото крунисување.

⁵⁰ Ако ја продолжимо логиката според која штом не се нарекол во натписот цар, значи не бил, би требало да заклучиме дека тој немал никаква титула или дека таа била „раб Божиј“, што е очигледен апсурд.

наречен со неговата титула (комит Никола исто е раб Божиј!). Отсутна е не само титулата „цар“ за Самуилами не е посочена никаква негова титула, а тој секако имал некаква и таа не била „раб Божиј“. ⁵¹ Станува збор не за официјален владетелски натпис, туку за приватен и интимен. ⁵² Самата фраза „раб Божиј“ јасно ја демонстрира тенденцијата на Самуил да настапи со смирение и со понизност, како христијанин, а не како владетел. ⁵³ Спорна е и автентичноста ⁵⁴ на натписот: макар што не може да се смета за фалсификат, ⁵⁵ тој не може ниту да се смета за оригинал, ⁵⁶ а поскоро е вежба на неискусен ученик каменоделец, ⁵⁷ кој за урнек го зел изгубениот оригинал.

⁵¹ Може дури да се шпекулира дека Самуил намерно ја одбегнал титулата затоа што таа во оваа конкретна ситуација би го истакнувала фактот дека никој од неговите предци не бил цар.

⁵² Павловиќ, *Надгробната...*, 85.

⁵³ Од друга страна, можно објаснување би било непридавањето на толку голема важност на крунисувањето со бугарската круна од страна на човекот што немал видено неуспех до тој момент и одел од победа кон победа, така што би можел да се надева на уште поголеми успеси во иднина.

⁵⁴ Дека натписот е фалсификат мислат: Loos M., “Symposium historique ‘l’insurrection des comitopules de la creation de l’Etat de Samuel” Prespa, 10 – 15, Octobre 1969, *BSL*, 31, 1970, 292, Павловиќ, *Надгробната...*, 90, 91: го смета за „објект на филолошка мистификација кој не може да биде корисен за ни една наука и за ни едно толкување општо“. Коровиќ-Љубинковиќ Мирјана, Значењето на археолошките податоци од двете преспански цркви од времето на Самуила, *1000 години*, 233-239; Според Антолијак, *Самуиловата...*, 366, со право може да се сомнева во автентичноста на плочата од 993 г.

⁵⁵ Всушност, само спомнувањето на Никола, таткото на Самуил, кое во времето на објавувањето на натписот било непознато за науката, го спасува натписот од целосно отфрлање (види ја дискусијата околу статијата на Павловиќ и особено искажувањата на: акад Радоичиќ Ѓ. Сп., *1000 години*, 262, Антолијак, *Исто*, 263, Доклестик Љ. *Исто*, 263 – 265, Кумбараџи-Богоевиќ Лидија и на А. Стојановски, *Исто*, 266.

⁵⁶ Коровиќ-Љубинковиќ, Значењето..., 238, 239, го смета за секундарен натпис, плочата не можела да биде дел од оригиналната конструкција над гробот на Самуил, многу е под нивото на откритијата на о. Свети Ахил, натписот не е веродостоен во онаа форма во која е користен досега, а прашањето за тоа кога е направен останува отворено. Слична позиција зазема и Доклестик, кој е на мислење дека е убедливо докажано оти не одговара на споменик на владетел, а дека е изработен поверојатно од каменоделец од народот по падот на Самуиловата држава (*1000 години*, 263, 265). Кумбараџи-Богоевиќ и А. Стојановски обраќаат внимание на тоа дека на плочата има истриен текст со арапска азбука (*Исто*, 266).

⁵⁷ Уште Флорински забележува низа елементи кои ја покажуваат неискусноста на каменоделецот: лошо пресметан распоред на натписот, различен простор меѓу редовите и буквите, при што каменоделецот се грижел само за еднаквоста на размерот на соседните букви, но не и за нивната еднаквост во целиот натпис, имал проблем со испишувањето на буквата Д, користи титула за скратување каде што не треба, очигледен е стремежот за простување. Флоринскиј, *Нџскољко замѣчаній...*, 9-

Колку преписот одговоара на оригиналот е друго прашање. Затоа натписот не би можел да биде цврста основа за одредување на времето кога Самуил не бил цар.

За расветлување на времето на неговото крунисување можат да помогнат две песни на Јован Геометар, кои досега беа неправдано потценети. Тоа се: „За Бугарите“ и „Поразот на Ромеите во бугарската клисура“. И во двете се зборува за царски симболи.

Во песната *За Бугарите* го наоѓаме следниов занимлив текст:

„Сега *Тракијци* ќе земете *Скити* за сојузници против пријателите кои порано ви беа сојузници против *Скитите*. Радувајте се и торжествувајте бугарски племиња (φύλα Βουλγάρων)! *Држете и носете скиптри, венец, багреница и пурпур*... Тој ќе ја смени вашата облека, во долг јарем ќе ги постави вашите вратови, а нозете во пранги. Со многу удари ќе ги нашари вашите грбови и гради зашто *сте го напуштиле трудот и сте дрзале да носите такви нешта и да се гордеете со нив*“⁵⁸ (курзив, С.С.).

Две толкувања се дадени на оваа песна. Според едното, таа се однесува на настаните од 971/972 г. и на руско-бугарскиот сојуз против Ромеите.⁵⁹ Тоа толкување предвидува дека под „Тракијци“ се мисли на Бугари, што е невообичаено и за периодот - уникатно поврзување. Во таквата варијанта авторот бил револтиран од фактот што и по смртта на царот Петар, неговиот син Борис се дрзнал да носи царска титула каква што не добил од Византија.⁶⁰ Меѓутоа, нема никакви траги дека Византија имала проблем со титулата на Борис. Лав Ѓакон и Скилица го нарекуваат Борис бугарски василевс, а сведочат дека и самиот Цимисхиј му се обратил со истата титула.

11). Би акцентирал на грешката во името на владетелот нарачател (СаПОил наместо Самоуил (втората буква е согласно начинот на изговор во локалниот диалект).

⁵⁸ Migne J.-P., *Patrologiae Graecae* (понатаму PG), vol. 106, Paris 1863, col. 919 В.

⁵⁹ Карышковский П. О., К истории балканских войн Святослава, *Византийский временник* (понатаму ВВ), VII, 1953, с. 228, 229. Карышковски сосема неубедливо ги идентификува Тракијците од оваа песна со Бугарите (односно дека се именувани Тракијци и Бугари во иста песна!?) и дека е во прашање ироничен совет на авторот кон Бугарите, да земат сега за сојузници Руси против кои порано биле сојузници со Ромеите. Ферлуга во толкувањето на песната *За Бугарите* ја отфрла можноста таа да се однесува на 989 г., туку ја поврзува со настаните од 971 г. (Ферлуга, *ВИИИЈ* 3, с. 29, бел. 22), поради тоа што Самуил на натписот од 992/3 г. не ја носи титулата цар. Освен погорепосоченото, во врска со овој натпис заслужува да се обрне внимание дека истата тема за царските знаци се јавува и во песната *За поразот во бугарската клисура* настаната секако по август 986 г.

⁶⁰ Карышковский, *К истории...*, 229, смета дека укорот за царските знаци е затоа што нивната употреба по смртта на Петар е незаконска, меѓутоа, заканата на Јован Геометар дека царот ќе ги казни затоа што го напуштиле трудот покажува дека станува збор за востаници, а не за туѓа држава.

Признавањето на титулата е несомнено и од фактот на одземање на царските знаци на Борис во Константинопол – така не се постапува со узурпатор.⁶¹

Според втората варијанта оваа песна се однесува на настаните во осумдесеттите години на X в.⁶² Тогаш текстот би се однесувал на прогласувањето на Самуил за цар и истовремено тоа би бил и првиот случај во кој востаниците се наречени Бугари во изворите (види подолу). Повикот „бугарските фили“ да се радуваат е израз на револтот на Јоан Геометар за тоа што, додека Византијците „Тракијци“ војуваат меѓу себе и повикуваат странци, Русите „Скити“ да им помагаат против нивните сонародници, „бугарските племиња“ ќе слават. Второто толкување изгледа поаргументирано. Дека тоа треба да се поврзе со 988/989 г. сугерира револтот на авторот што „бугарските племиња“ се дрзнале да го напуштат трудот и да носат царски знаци, тврдење кое има смисла ако се поврзе со востанието на комитопулите и отфрлањето на обврските спрема византиската власт, но не и спрема Бугарија во 971/2 г., која е суверена држава. „Тракијците“, жители на темата Тракија, го симболизираат и центарот на ромејската власт (Константинопол), и тоа што Василиј е подржуван од западните теми во граѓанската војна, а Скити и во оваа варијанта се Русите повикани од Василиј во 988 г. за борба со востанатите Ромеи од источните теми. Ако таквото толкување е точно, тогаш прогласувањето на Самуил за цар се случило во 988 или 989 г.⁶³

Втората песна е со наслов *Поразот на Ромеите во бугарската клисура* (односно кај Трајановата Порта). Овде војската на комитопулите за прв пат е поврзана со поимот Мизи („мизиските стрели“) и се тврди дека „Истарот го грабна венецот на Рим“.⁶⁴ Во битката кај Трајановата Порта е заробен царскиот багаж (шатор и царските инсигнии),⁶⁵ но во тоа време комитопулите

⁶¹ Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, 255, 77, 297, 78–81 (Борис е пратен да го земе „татковото царство“), 310, 64–66, Leonis Diaconi Caloensis, *Historiae libri X*, rec. Nasii C. V., CSNB, Vopnae, 1828, p. 80, 1,2, 136, 15–20.

⁶² Васильевски, *Русско-византијските отрывки...*, II, 171–172, ги идентификува Тракијците со Византијци, Скитите со Руси и обрнува внимание што оваа стихотворба стои веднаш до онаа *За комитопулот*. Грчки извори за българската историја (понатаму ГИБИ), т. 5, БАН, София 1964, 320 б. 6, 7, 8. Стоянов-Вълканов, *Борбата...*, 124, 125, ја датира стихотворбата исто по 988 г. За времето на пристигнување на руската помош во Византија, види Левченко, *Взаимоотношения Византии и руси при Владимире*, ВВ, т. 7 (32), 1953, 202, 204 – подоцна од април 988 г.

⁶³ Русите доаѓаат во Византија во текот на пролета 988 г. (Острогорски, *Византија*, 365), а се враќаат во Русија во април 989 г.

⁶⁴ Migne, *PG*, vol. 106, col. 934 A Ἰστρὸς ἔλε στέφανον Ῥώμης.

⁶⁵ Yahya, 419, Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, 331, 43, τῶν βασιλικῶν παρασήμων, во нив влегувале круна, тијара, сандали, облека, знамиња, амблеми, скиптар (спореди, бугарските царски инсигнии: венец, тијара и црвени сандали, Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, 310, 64–66), но не знаеме дали меѓу запленилите била и круната.

сè уште не владеат со Мизија⁶⁶ па Истар не би можел да биде симбол на нивната власт (а Мизија и Истар ги симболизираат востаниците во оваа песна). Поинаку би било ако зборовите симболички се однесуваат за настан што следел по битката и како последица од византискиот пораз, а имено, освојувањето на Мизија и прогласување на цар од страна на „Мизите“ крај Истарот. Двете песни една со друга се поткрепуваат и сугерираат дека меѓу 986 – 989 г., по освојувањето на Мизија, се случило прогласување на цар во Мизија.

Поврзан со тоа е и еден друг феномен. Јоан Геометар во постарите песни или во такви што не ја засегаат темата за царските инсигнии не ги употребува имињата Бугари и Мизи за востаниците, туку Скити.⁶⁷ И други византиски извори во времето пред 989 г., а и потоа за нив ги употребуваат имињата Скити или варвари, наместо Бугари и Мизи.⁶⁸ Во еден хрисовул на Василиј II и Константин од јули 978 г. тие се наречени „варвари“.⁶⁹ Всушност, византиските извори од времето на државата на комитопулите поимот Бугари го употребуваат ретко⁷⁰ – два пати кај Јоан Геометар во врска со царските знаци (едниот во наслов, а другиот како дел од топоним) и еднаш во една повелба на патријархот Никола Хрисовер од 989 г. во која тие изгледа се

⁶⁶ Може да се смета за сигурно дека Преслав е освоен по август 986 г. (Пириватрић, *Самоилова...*, 90, 91, бел. 57 и Stephenson, *Byzantium's...*, 59).

⁶⁷ Станува збор за три песни: *За апостасијата* („мноштво Скити ги крстосуваат и ги обиколуваат западните области како да се нивна татковина“), Migne, *PG*, vol. 106, col. 908 A, *За Иверските грабежи*, Исто, col. 919 A, и една друга негова песна во која Скитите повторно се поврзани со Западот (односно Балканот) и неговото ограбување, макар и во вид на негација: „Не скитски оган го согоруваше Западот, но небескиот оган, промисла и справедливост ја согоруваа осквернетата земја (Исто, col. 956 B, 958 A). За датирањето на овие песни и идентификацијата на „Скитите“ во нив види кај Василевски, *Русско-византиски...*, II, 173, 174, Карышковский, *К истории...*, 227, Ферјанчик, *ВИИИЗ* 3, 24, бел. 5; 27 бел. 15; 28 бел. 17 и 21; 29 б. 26. Антолијак, *Самуиловата...*, 402).

⁶⁸ Во Пофалното слово за Фотиј Тесалиски („варварски мноштва“, „соседниот варварски народ“ кој извршувал напади на источен Халкидик, учесниците во нападите се „варварите“ *ГИБИ* т. 6, София, 1965, 9-11), во житието на Атанасиј Атонски („варварската и нечовечка (*ἀνθρωπότης*) природа“ *ГИБИ* 6, 11). Името Скити за востаниците се користи можеби и во една збирка со Чудата на св. Димитар Солунски од втората половина или последната четвртина на X в. (*ГИБИ* 5, 304, 305).

⁶⁹ Бродот на ромејската држава сега „страшно се лула од многубројните варварски бранувања, од многу бури и буни што не запираат“ *ГИБИ* 6, 14.

⁷⁰ Поимот Бугари за државата е силно застапен во византиските извори од втората половина на XI в., при што административната реалност во нивното време (темата Бугарија, архиепископијата на „цела Бугарија“ и сл.) игра доминантна, макар не и единствена улога (традицијата на царството на комитопулите исто така има важна улога, види кај Стојков С., *Поимите Словени и Бугари во Македонија и Бугарија од VII до XIII (појава и значења)*, докторска дисертација, ракопис, Скопје 2012, 308-323).

нарекуваат: „Бугарите што живеат во соседство“ на областа во близина на Атон и Јерисо.⁷¹

Во прашање е цела низа од важни временски и термилошки совпаѓања: 1. Појавата на именување на востаниците како Бугари кај двајца автори во времето меѓу 986 – 989 г. 2. Појавата на темата за царските знаци (истовремено со поимите Бугари и Мизи) кај Јоан Геометар (986 – 989 г.). 3. Освојувањето на Мизија од комитопулите наскоро по 986 г. 4. Употребата на поимот Мизи во песните на Јоан Геометар (986 – 989) и кај Лав Ѓакон (во последната декада на X в.).

Поимот „Мизи“ не се употребувал за Бугарија пред 972 г. Кај Лав Ѓакон под поимот Мизи се изедначени државата на Петар и на Борис со таа на комитопулите.⁷² Името Мизи за државата на комитопулите го наоѓаме и во Пофалното слово за Фотиј Тесалиски: „Мизискиот етнос востанал против ромејската власт“.⁷³ Односно, се набљудува временско и термилошко совпаѓање, кое не е за занемарување. А совпаѓањата се премногу за да може да се третираат како случајност. Можеби во византиската официјална терминологија се случила промена во етикетирањето на востаниците некаде меѓу 978 („варвари“) и 989 г. („Бугарите што живеат во соседство“). Кај Јоан Геометар оваа промена е поврзана и со појава на темата за царските знаци. Кај другите можеме само да претпоставуваме дека истата термилошка промена е поврзана со истата причина. Тешко би можело да се најде логична причина од тоа дека токму крунисувањето на Самуил за бугарски цар довело до промена во именувањето на неговите поданици во Бугари од страна на Ромеите.

Што е тоа царство, царска власт и титула, процедури, знаци итн., сите овие прашања на Балканот во раниот среден век практично имаат само еден одговор и тој е во византискиот модел.⁷⁴ Едно од клучните прашања во однос на царството, кое е од значење за оваа тема, е улогата на царскиот град – ниеден претендент кој се прогласил за василевс не бил де јуре таков додека не влегол во Цариград и не бил крунисан таму во согласност со обичаите и акламирањето од жителите на престолнината. Дали тоа може да ни даде одговор на прашањето за врската меѓу освојувањето на Мизија, појавата на поимот Мизија и темата за царските знаци кај Јоан Геометар?

⁷¹ ГИБИ 6, 14, 15. Божилов Иван, *Българите ...*, 17, смета дека станува збор за локално население во Халкидик. Меѓутоа, при споредба на овие информации со оние во житието на Атанасиј Атонски се наметнува заклучокот дека станува збор, всушност, за луѓе на комитопулите. Види и Holmes, *Basil II...*, 493, Whittow, *The Making...*, 389.

⁷² Leonis Diaconi Caloensis, *Historiae libri X*, г. Hasii C., *CSHB*, Bonnae, 1828, 103, 18-23, 136, 15-20, 171, 10

⁷³ ГИБИ 5, 315, *ВИИИЈ* 3, 32.

⁷⁴ Види кај Пириватрић, *Самуилова...*, 147, Лероа – Молинген, *Синовите...*, 70.

Ако Самуил ја зел бугарската царска круна, (а се гледа од тоа што изворите започнале неговите поданици да ги именуваат со името „Бугари“, а подоцнежните извори ќе го спомнуваат како бугарски цар и владетел), тој би требало да го направи тоа во царската престолнина на Бугарите – Преслав. Освојувањето на бугарската престолнина дало извонредна можност за земање на бугарската царска круна (исто како што освојувањето на Константинопол би дало можност за земање на ромејската). Поврзувањето на „венецот на Рим“ со реката Истар кај Јоан Геометар зборува во прилог на таквото толкување. Царската круна давала и легитимитет и можела да биде добар инструмент за стабилизирање на власта во штотуку освоената Мизија и да претставува основа за нови претензии и ширење во териториите на поранешното бугарско царство. Крајот на граѓанската војна во Византија исто така можел да послужи како поттик да се побара нешто што ќе ѝ се спротивстави на целосната идејно-правна надмоќ на василевсот. Дотогаш комитопулите биле поскоро дел од граѓанските војни што ја треселе Византија,⁷⁵ но по поразот на Фока и Склир, тие останале сами против законитиот цар. Двоумењето по кој пат да се тргне – да се бара мир или да се војува, како и појавата на можноста да се земе царската бугарска круна, слободно можеле да станат причина за судирот меѓу браќата, што пак довело до смртта на Арон. Тоа, практично, е и она што ни го кажува Скилица.

⁷⁵ Василиј II ги вклучува во бурите што го лулаат бродот на ромејската држава, а во Пофалното слово за Фотиј Тесалиски е окарактеризирана како борба што „исправа роднина против роднина“ (ГИБИ 5, с. 315 „του συγγενους ... το συγγενες“).